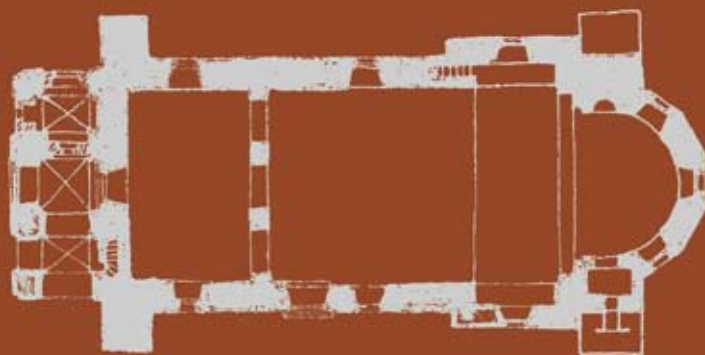
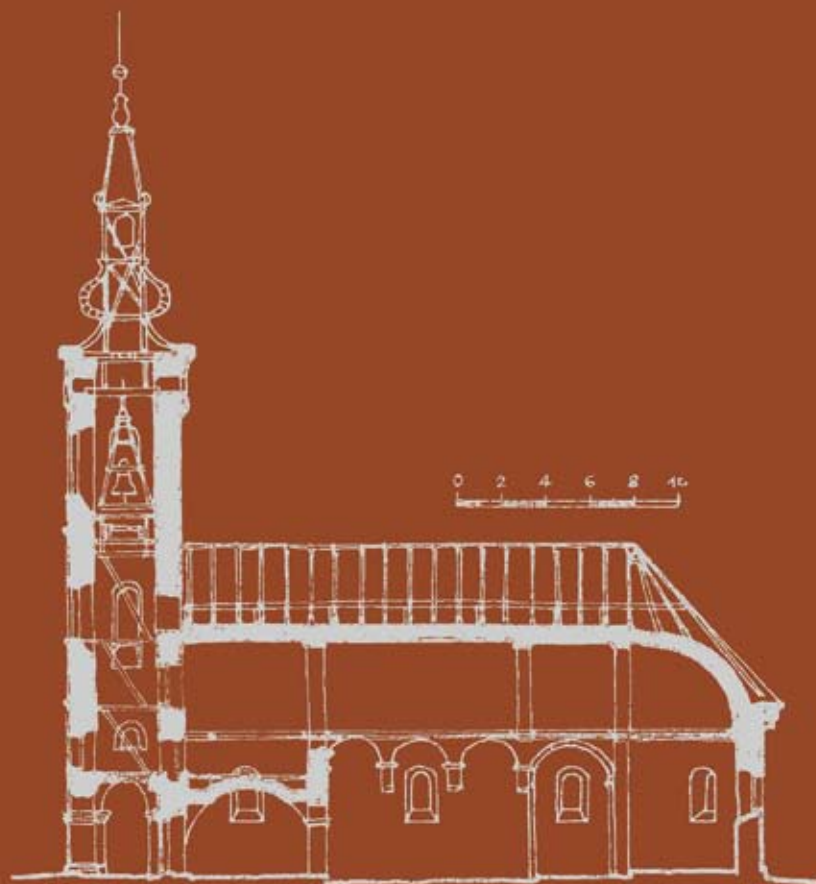

Николајевска црква у Земуну
The Church of Saint Nicholas in Zemun

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

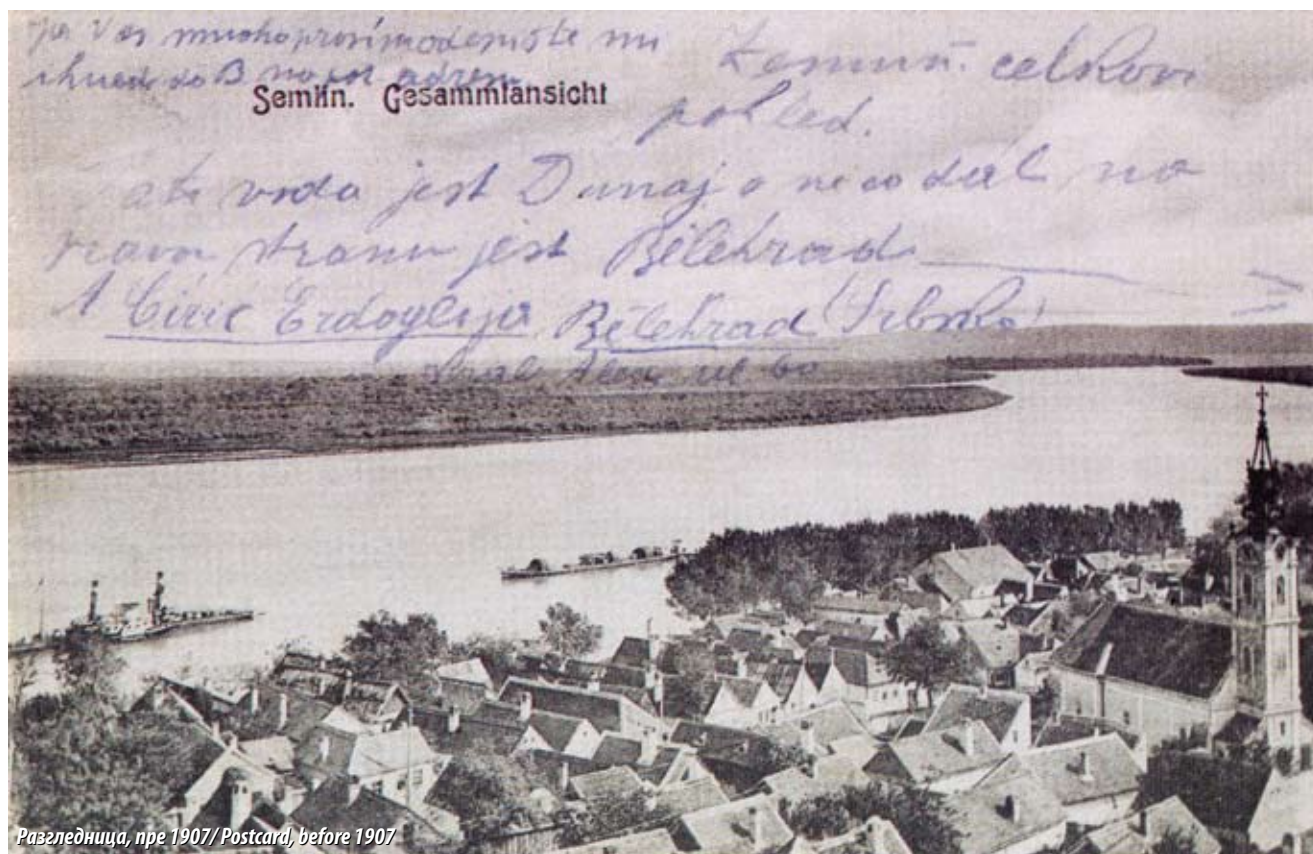
Пресек и основа Храма / Cross section and base plan of the Church

Николајевска црква у Земуну

Његошева 45, Земун

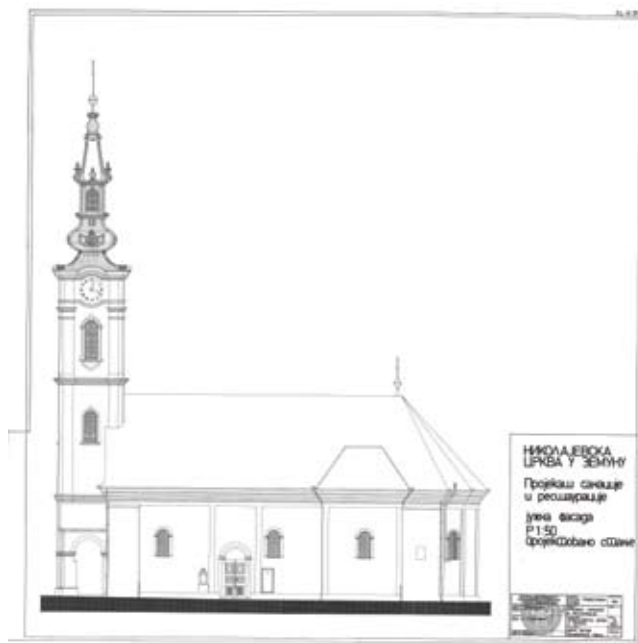
Културно добро

Пожаревачким (21. јула 1718), а затим Београдским миром (18. септембар 1739) потиснута је турска власт из југоисточног Срема и Земун се нашао на граници двају царстава – Аустрије и Турске. После више промена установљена је војнограђанска управа, тако је Земун у саставу Аустрије и њене Војне границе постао слободни војни комунитет. Мирне године које су настале, омогућиле су бржи привредни раст и развитак грађанства, трговаца и занатлија. Напредак пограничног града огледао се у повећању броја становника, изградњи јавних и приватних објеката и ширењу насеља које су настајивали Срби, Немци, Јевреји и други народи. Извесно је да су привредне и

друштвене промене утицале и на културне прилике. Православни Срби су у оквиру обновљене парохије 1732. године и образоване Црквене општине јачали верски живот и просветну делатност. Појављивали су се први учитељи и до 1745. отворена је Српска школа. Исте године Срби су добили дозволу да изграде Светониколајевску цркву која је освећена 1752. године.

О изградњи Николајевске цркве пише земунски градоначелник др Петар С. Марковић – Земун је у време када су Турци били имао српску православну цркву. Када је Аустрија Земун освојила извесно није порушила ту цркву, коју су Турци трпели. Истина за зидање цркве била

је потребна нарочита дозвола од власти. Земунској православној црквеној општини која је од пре већ имала свог свештеника, после силног мољакања тек је 1745.¹ године допуштено да може зидати нову цркву од цигаља, разуме се о свом трошку. То је Св. Николајевска, или како се сада зове „стара црква“. С почетка није имала торња, тек је после дозидан. Црква је ова сазидана у старинском облику, врло темељно. Иконостас и украс показују се као старине и подсећају на стару византијско-словенску уметност. Иконостас је творевина „зографа“ Димитрија Бачевића који га је сликао 1762.² године. Даље наводи о правима земунских грађана православне вероисповести да је Православна црквена општина сачињавала до овог доба само једну парохију која није слала на народно-црквени сабор засебног посланика, него га је бирала заједно с Бежанијом.

Николајевска црква је подигнута у периоду од 1745–1752. године на месту старије, сламом покривене дрвене цркве. Конципирана је једноставно као једнобродна грађевина (29,5 метара дужине и 14,5 метара ширине) с полуобличастом апсидом и певничким простором. Засведена је бачвастим сводом. На западној страни има двоспратни звоник висине 37 метара. Обликована је и грађена у барокном стилу и конструкцијама. Има све типичне одлике барокних цркава подизаних у Војводини и Војној граници у XVIII веку. Првобитни звоник изгорео

у пожару 1867, обновљен је 1870. године. Ради ојачања грађевина је на северној и јужној фасади добила контрафорте. За време Првог светског рата, 1915. године звоник је знатно оштећен гранатирањем, после чега је обновљен.

Црква је најстарији православни храм старог језгра Земуна и као таква је проглашена спомеником културе Решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС бр. 2159/48 од 04.12.1948. Лоцирана је у оквиру просторне културно-историјске целине „Старо језгро Земуна“, која је проглашена за културно добро од великог значаја за Републику („Сл. гласник РС бр. 14/79“).

У храму се, осим високог, зналачки богато изрезбареног барокног иконостаса Аксентија Марковића из 1761. године, са иконама барокног стила високог уметничког домета Димитрија Бачевића из 1762. године, налазе и зидне композиције продуктивног земунског сликара Живка Петровића, иконе и заставе, као и други инвентар од значаја за културну и привредну историју Земуна. Посебно су знамените заставе земунских еснафа – чизмарског и табачког из 1752,³ које сведоче о друштвеној улози занатлија у пограничном Земуну.

Високи богато изрезбарени иконостас састоји се од 71 иконе које су значајне с културно-историјског становишта. Иконе говоре о вредном ликовном и уметничком изразу аутора, једног од најзначајнијих

сликара српског барока. Иконостас и зидне композиције стављају се под заштиту државе према Решењу Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе бр. 2159/48.⁴

Иконостас

Сокл

1. Парабола о трну и брвну, уље на дасци, дим. 50x30cm⁵
  2. Парабола о сејачу, уље на дасци, дим. 50x30 cm
  3. Парабола о богаташу и убогом Лазару, уље на дасци, дим. 50x30 cm
  4. Парабола о Митру и Фарисеју, уље на дасци, дим. 50x30 cm
- Медаљони изнад сокла
5. Св. Никола враћа вид Стефану Дечанском, уље на дасци, дим. 25x27 cm
  6. Сусрет Марије и Јелисавете, уље на дасци, дим. 25x27 cm
  7. Христ и Самарјанка, уље на дасци, дим. 25x27 cm
  8. Благовести Захарији, уље на дасци, дим. 25x27 cm

Престоне иконе

9. Св. Никола, уље на дасци, дим. 60x108 cm
  10. Богородица са Христом, уље на дасци, дим. 60x108 cm
  11. Исус Христос, уље на дасци, дим. 60x108 cm
  12. Св. Јован Претеча, уље на дасци, дим. 60x108 cm
- Изнад престоних икона су четири медаљона с приказима анђела.

Царске двери

13. Благовести – Богородица, уље на дасци
  14. Св. Архангел Гаврило, уље на дасци
- Изнад двери је испис о градњи храма, уље на дасци

Бочне двери

15. Архиђакон Стефан, северне двери, уље на дасци
16. Св. архангел Михаило, јужне двери, уље на дасци

Прва зона - изнад престоних икона

1. Апостол Филип
2. Апостол Давид
3. Апостол Јаков
4. Апостол Андреј
5. Јеванђелист и апостол Марко
6. Јеванђелист и апостол Матеј
7. Апостол Петар
8. Апостол Павле
9. Јеванђелист и апостол Јован
10. Јеванђелист и апостол Лука
11. Апостол Симон
12. Апостол Вартоломеј
13. Апостол Тома

У средини је Недремано око. У мања четири медаљона су јеванђелисти.

Друга зона

14. Пророк Данил
15. Пророк Арон
16. Пророк Јаков
17. Пророк Авакум
18. Пророк Захарија
19. Пророк Гедеон
20. Пророк Мојсије
21. Пророк Јеремија
22. Пророк Језекиљ
23. Пророк Соломон
24. Пророк Исаија

Трећа зона – Велики празници

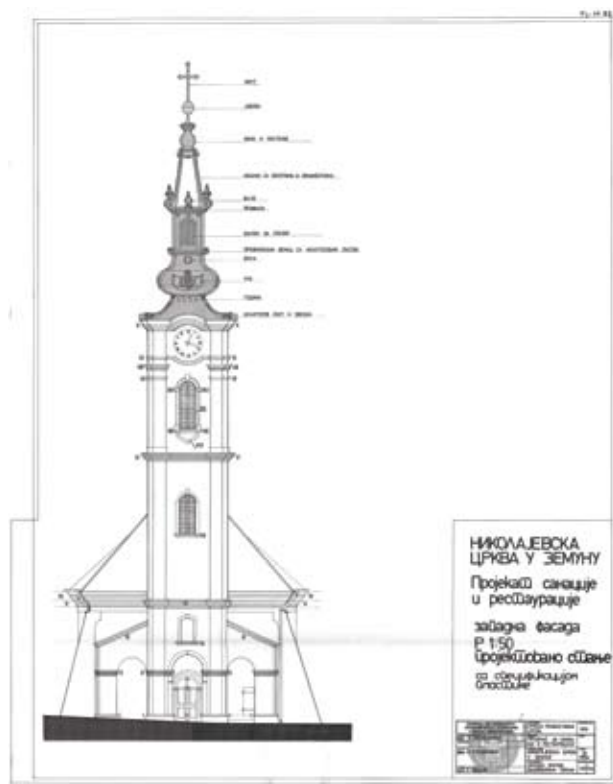
25. Рођење Богородице
  26. Ваведење
  27. Рођење Христово
  28. Срећење
  29. Цвети
  30. Васкрсење
  31. Вазнесење
  32. Духови
  33. Крштење Христово
  34. Преображење
  35. Благовести
  36. Успење Богородице
- У средини између друге и треће зоне је Крунисање Богородице.

У лунети

37. Молитва у Гетсиманском врту
38. Издајство Јудино
39. Одрицање Петрово
40. Христос пред Иродом
41. Крунисање трновим венцем
42. нејасна сцена
43. Ношење крста
44. Ругање Христу
45. Бичевање Христа
46. Христос пред Анном
47. Христос пред Кајафом
48. Христова опроштајна беседа

У средишту лунете

49. Распеће
50. Богородица
51. Св. Јован Богослов
52. Полагање Христа у гроб, испод Распећа
53. Недремано око, изнад Распећа

Иконе са престола

1. Исус Христос, архијерејски престо
2. Богородица с Исусом Христом, Богородичин престо

Зидне композиције⁶

1. Св. Ана, јужни зид припрате
2. Св. мученица Марина, јужни зид припрате
3. Св. преподобна мати Параскева, западни зид припрате
4. Светитељка, северни зид, оштећена влагом
5. Св. деспотица Ангелина, западни зид припрате
6. Св. мученица Христина, северни зид припрате
7. Св. мученица Софија и три кћери Вера, Љубав и Нада, северни зид припрате
8. Исус Христос на мору, северни зид наоса
9. Исус Христос благосиља децу, западни зид наоса
10. Исус младенац у храму, западни зид наоса
11. Исус Христос исцељује раслабљеног, јужни зид наоса, изнад улаза
12. Пренос моштију Св. Николе, јужни зид наоса
13. Кнез Лазар, северни зид наоса
14. Цар Урош српски, северни зид наоса

15. Стефан Дечански, северни зид наоса
16. Краљ Милутин српски, јужни зид наоса
17. Краљ Стефан Првовенчани, јужни зид наоса
18. Стефан Немања, јужни зид наоса
19. Св. Сава, јужни зид хора
20. Св. Максим, северни зид хора
21. Св. Отац и јеванђелисти, свод испред олтара
22. Св. Спиридон Чудотворац, северни зид наоса

Од посебног значаја је камена плоча у негативу, величине, 54x40x6 цм, са седећом представом Св. Николе у архиепископском орнанту. У десној руци држи Јаванђеље, а левом благосиља. Изнад је испис – Свјати Отац Николај. У угловима с леве и десне стране су допојасне фигуре Богородице и Исуса Христа. Околу се налази дванаест сцена у барокним оквирима, житија Св. Николе, повезаних украсним преплетом лишћа и дрвета. Изнад оквира је текст на црквено-словенском. Испод светитеља је тропар. Ова камена плоча – стављена је под заштиту државе према Закону о заштити споменика културе и природних реткости НРС, одељење за Војводину, Решењем бр. 222 од 27. 2. 1951. уз образложење да ће клише израђен на каменој плочи у негативу служити за изучавање штампарске вештине и за умножавање икона на самом почетку 19. века.

У цркви се налази и део моштију Св. Андрије Првозваног, брата апостола Петра и првог Христовог следбеника. Мошти су похаране после најезде Турака из манастира Св. Василија Острошког. Верујућим путевима стигле су до Храма.

Напомене и литература:

1. Протокол архијидијезе карловачке од године 1767.
2. Петар Марковић, *Земун од најстаријих времена до данас*, Земун, 1896, глава 10, Црква и школа; досије СК- 18, Николајевска црква, документација ЗЗСКГБ
3. У записнику *Прегледа споменика културе у власништву Николајевске цркве*, НРС, Завод за заштиту споменика културе, одељење за Војводину од 10. фебруара 1951. наводи се 1752. година; Р. Мамузић: *Занатске славе српских еснафа*, Рад војвођанских музеја, бр. 8, стр. 235, наводи 1758. годину. Исти аутор наводи постојање застава *фурунциско-лебцедерског*, *рибарског*, *ратарског*, *опанчарско-сарачког* и *зидарско-тесарског*.
4. Досије Николајевске цркве, ЗЗСКГБ, СК-18
5. Ширина је дата пре висине. Димензије су дате за иконе у нижој зони.
6. Аутор је плодни земунски сликар Живко Петровић који је осликао знатан број икона за Николајевску цркву.

The Church of Saint Nicholas in Zemun

45 Njegoševa Street, Zemun

A cultural property

Поглед са Гардоша 1967. / View from Gardos 1967

The Požarevac peace (21 July 1718) and later on the Belgrade peace (18 September 1739) suppressed the Turkish rule from southeast Srem, which led to Zemun being settled on the border of two empires – Austria and Turkey. After many alterations, the military-civil administration was set up and Zemun became a free military commune within Austria and its Military Frontier. The peaceful years that followed enabled faster economic growth and the emergence and development of citizenship, traders and craftsmen. The border town's progress was reflected in the number of citizens, the

construction of public and private facilities and the expansion of settlements inhabited by Serbs, German, Jewish people and other nations. It is evident that the economic and social changes also influenced the cultural events. Within the parish renewed in 1732 and the established Church municipality, the Orthodox Serbs have strengthened the religious life and educational activities. First teachers appeared and by 1745, the Serbian school was opened. The same year, Serbs were granted a permission to build the Saint Nicholas church, which was consecrated in 1752.

Св. Јован Крститељ, престоно икона
St. John the Baptist, throne icon

The construction of Saint Nicholas church was described by Zemun Mayor PhD Petar S. Marković – *At the time of Turkish rule, Zemun had a Serbian Orthodox church. When Austria conquered Zemun, it obviously did not demolish the church, which had been previously tolerated by the Turks as well. To tell the truth, the construction of a church required a special permission from the authorities. The Orthodox church municipality of Zemun, which already used*

to have a priest, was allowed to build a new church out of brick only in 1745¹, after numerous pleas and, of course, at their own expense. This is the Saint Nicholas church, now called “the old church”. Initially it did not have a tower – it was built later on. This church was built very thoroughly, following an old-fashioned model. The iconostasis and ornaments seem ancient and resemble the old Byzantine-Slavic art. The iconostasis was made by a church painter Dimitrije Bačević who painted it in 1762.² He further talks about the rights of Zemun Orthodox citizens, indicating that up until that point, the Orthodox church municipality constituted only one parish, which did not have a separate delegate in the national-church council, but elected one together with the quarter of Bežanija.

Saint Nicholas church was built in the period from 1745 to 1752, on the spot of an older, wooden church with a thatched roof. It was constructed as a single-nave building (29.5 meters long and 14.5 meters wide) with a semicircular apse and a chancel (kliros). It is barrel vaulted. Its west side includes a two-storey bell tower (37 meters high). The building was shaped and built following baroque style and constructions. It has all the typical characteristics of baroque churches built in Vojvodina and the Military Frontier in the 18th century. The original bell tower, burnt down in a fire in 1867, was reconstructed in 1870. Buttresses were added to the north and south facades to fortify the building. During World War I, in 1915, the bell tower was significantly damaged by grenades, later being reconstructed.

The Saint Nicholas church is the oldest Orthodox church in the old downtown of Zemun, and as such, it was proclaimed a cultural monument by a Decision of the Institute for Preservation and Scientific Research of Cultural Monuments of Serbia No. 2159/48 of 04/12/1948. It is located within the cultural-historical area “Old downtown of Zemun” which was proclaimed a cultural property of great importance for the Republic (“Službeni glasnik SRS” br. 14/79”).

Along with the high, masterfully and lavishly carved iconostasis by Aksentije Marković from 1761, with baroque-style icons of high artistic quality by Dimitrije Bačević from 1762, the church is also adorned with wall compositions by a productive Zemun painter Živko Petrović, icons and flags, as well as other inventory significant for the cultural and economic history of Zemun. Particularly significant are the flags of Zemun guilds – boot making and leather processing guilds from 1752,³ testifying to the social role of craftsmen in Zemun as a border city.

The high, richly carved iconostasis comprises 71 icons, very significant from a cultural-historical perspective. The icons evidence the author’s valuable artistic expression, being one of the most significant painters of the Serbian baroque. The iconostasis and the wall compositions were placed under the state protection in line with the Decision of the Institute for Cultural Heritage Preservation and Scientific Study, No. 2159/48.⁴

Iconostasis

Socle

1. Parable of a thorn and a log, oil on board, dim. 50x30 cm⁵
2. Parable of the sower, oil on board, dim. 50x30 cm
3. Parable of a rich man and Lazarus, oil on board, dim. 50x30 cm
4. Parable of the Pharisee and the Publican, oil on board, dim. 50x30 cm

Medallions above the socle

5. Saint Nicholas returns the sight to Stefan Dečanski, oil on board, dim. 25x27 cm
6. The meeting of Mary and Elizabeth, oil on board, dim. 25x27 cm
7. Christ and the Samaritan, oil on board, dim. 25x27 cm
8. Annunciation to Zachary, oil on board, dim. 25x27 cm

The throne icons

9. Saint Nicholas, oil on board, dim. 60x108 cm
10. Mother of God with the Christ, oil on board dim. 60x108 cm
11. Jesus Christ, oil on board, dim. 60x108 cm
12. Saint John the Forerunner, oil on board, dim. 60x108 cm

Above the throne icons there are four medallions with depictions of angels.

Royal door

13. Annunciation – Mother of God, oil on board
14. Saint Archangel Gabriel, oil on board

Above the door there is an inscription about the church construction, oil on board

Side doors

15. Archdeacon Stephen, northern door, oil on board
16. Saint Archangel Michael, southern door, oil on board

The first zone – above the throne icons

1. Philip the Apostle
2. David the Apostle
3. Jacob the Apostle
4. Andrew the Apostle
5. Gospel and Apostle Mark
6. Gospel and Apostle Mathew
7. Peter the Apostle
8. Paul the Apostle
9. Gospel and Apostle John
10. Gospel and Apostle Luke
11. Simon the Apostle
12. Bartholomew the Apostle
13. Thomas the Apostle

In the middle there is an Unsleeping eye. The four smaller medallions depict the gospels.

The second zone

14. Prophet Daniel
15. Prophet Aaron
16. Prophet Jacob
17. Prophet Habakkuk

18. Prophet Zechariah
19. Prophet Gideon
20. Prophet Moses
21. Prophet Jeremiah
22. Prophet Ezekiel
23. Prophet Solomon
24. Prophet Isaiah

Third zone – the Great feasts

25. The Nativity of the Mother of God
26. The Presentation of the Mother of God
27. The Nativity of Christ
28. Presentation of Jesus at the Temple
29. Entry into Jerusalem
30. Resurrection
31. Ascension
32. Pentecost
33. Baptism of Christ
34. Transfiguration
35. Annunciation
36. Dormition of the Mother of God

In the middle, between the second and third zones, there is a Coronation of the Virgin.

In the lunette

37. Prayer in the Garden of Gethsemane
38. The Treachery of Judas
39. Peter's denial
40. Christ before Herod
41. The crowning with thorns
42. Unclear scene
43. The carrying of Cross
44. The mocking of Jesus
45. Flagellation of Christ
46. Christ before Anna
47. Christ before Caiaphas
48. Christ's forgiving words

In the middle of lunette

49. Crucifixion
50. Mother of God
51. Saint John the Apostle
52. Laying Christ into a grave, below the Crucifixion
53. Unsleeping eye, above the Crucifixion

Icons on the thrones

1. Jesus Christ, the Archbishop's throne
2. Mother of God with Jesus Christ, the Mother of God's throne

Wall paintings⁶

Парабола о трњу и брњу / Parable of a thorn and a log

Парабола о сејачу / Parable of the sower

1. Saint Anna, the southern wall of the narthex
2. Saint Marina, the southern wall of the narthex
3. Saint Parascheva, the western wall of the narthex
4. Saint woman, northern wall, damaged by moisture
5. Saint despot Angelina, the western wall of the narthex
6. Jesus Christ at the sea, the northern wall of naos
7. Jesus Christ blessing the children, the western wall of naos
8. Young Jesus in a temple, the western wall of naos
9. Jesus Christ healing the weak, the southern wall of naos, above the entrance
10. Translation of the holy relics of Saint Nicholas, the southern wall of naos
11. Prince Lazar, the northern wall of naos
12. Serbian Emperor Uroš, the northern wall of naos
13. Stefan Dečanski, the northern wall of naos
14. King Milutin of Serbia, the southern wall of naos
15. King Stefan the First-Crowned, the southern wall of naos
16. Stefan Nemanja, the southern wall of naos
17. Saint Sava, the southern wall of choir section
18. Saint Maxim, the northern wall of choir section
19. Holy Father and the Evangelists, vault in front of the altar
20. Saint Spyridon the Wonder worker, the northern wall of naos

Particular importance is seen in a stone plaque as a negative, 54x40x6 cm large, depicting Saint Nicholas in archbishop ornate, in a sitting position. In his right hand he holds the Gospel, while giving blessing with his left hand. The inscription above indicates – Saint Father Nicholas. In the left and right corner, there are upper-body figures of the Mother of God and Jesus Christ.

Around them, there are twelve scenes in baroque frames, representing the life of Saint Nicholas, connected with decorative intertwining of leaves and branches. Above the framework, there is an inscription in Church Slavic language, with a hymn written below the saint. The stone panel – cliché was placed under state protection, based on the Law on Preservation of Cultural Monuments and Natural Rarities of Serbia, Vojvodina department, by a Decision No. 222 of 27/02/1951, with an explanation that the cliché made in the stone plaque would serve to study the printing craft and to replicate icons in the very beginning of the 19th century.

The church is also home to a part of the relics of Saint Andrew the First-Called, the brother of Apostol Peter and the Christ's first follower. The relics had been stolen from the Monastery of Saint Basil of Ostrog following the Turkish invasion. By religious paths, they were led and settled in the church.

1. Protocol of the Archdiocese of Karlovac from 1767.
2. Petar Marković, *Zemun od najstarijih vremena do danas*, Zemun, 1896, glava 10, Crkva i škola; file SK-18, Saint Nicholas Church, documents of the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade
3. The notes of *Pregled spomenika kulture u vlasništvu Nikolajevke crkve*, NRS, Zavod za zaštitu spomenika kulture, odeljenje za Vojvodinu, of 10 February 1951, indicates the year of 1752; R. Mamuzić, *Zanatske slave srpskih esnafâ*, Rad vojvodanskih muzeja, No. 8, p. 235, lists the year of 1758. The same author indicates the existence of flags representing the baking, fishing, farming, shoemaking, masonry and carpentry crafts.
4. Saint Nicholas Church file, Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, SK-18
5. Width is indicated before height. The dimensions refer to the icons in the lower zone.
6. The Author is a productive painter from Zemun, Živko Petrović, who painted a large number of icons for the Saint Nicholas church.

Иконостас / Iconostasis

Николајевска црква у Земуну

Издавач: Завод за заштиту споменика културе града Београда

За издавача: Оливера Вучковић, в.д. директора

Аутор: Александра Дабижић

Лектура: Autocorrect, Радица Смиљковић

Превод: Autocorrect, Јована Ћирић

Графички дизајн: Лука Прокић

Фотографија: Оливер Цвијовић, фотодокументација ЗЗЗСКГБ

Тираж: 1000 примерака

Штампа: „Birograf comp“ d.o.o.

Београд, 2018.

Завод за заштиту споменика културе града Београда

Издање је омогућио Град Београд, Градска управа, Секретаријат за културу

Извор: локална база података COBISS.SR/NBS

СР - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

726.54(497.11)(036)

271.222(497.11)-523.4(036)

ДАБИЖИЋ, Александра, 1961-

Николајевска црква у Земуну = The Church of Saint Nicholas in Zemun /
[текст Александра Дабижић ; превод Јована Ћирић ; фотографија Оливер Цвијовић].
- Београд : Завод за заштиту споменика културе града Београда
= Belgrade : Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade,
2018 (Београд : Birograf comp). - 10 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm

Кор. насл. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Податак о ауторки преузет из колофона. - Текст штампан двостручно. - Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце на крају текста.

ISBN 978-86-89779-54-7

а) Земун - Николајевска црква - Водичи
COBISS.SR-ID 268531212

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

